સુધરેલા રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમીટીએ

તૈયાર કરેલી.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

(જેમાં ચાલુ અર્થ; કવિતાની સમજુતી; અઘરા શબ્દો; જોડણી; ગ્રામરની ડ્રીલ; પાઠના સવાલો; તથા સાર વગેરે.)

વેચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

મળવાનું ઠેકાણું શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ના ૨૫ મા આકટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

સને ૧૯૨૨

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—'શંકર' પ્રી. પ્રેસ ચકલાના પુલપર—સુરત.

કિંમત ચાર આના.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧ લો

મેજ=ટેબલ
સુથાર=લાકડાનું કામ કરનાર
કડીઓ=ઘર ઈંટનું કામ કરનાર
મઘમઘવું=ખુશબોથી બહેર બહેર થઇ રહેવું
પવન=વાતું વાયું
વાસ=સુગંધ; પીમળ
તળાવ=જેની ચારે બાજુ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
પહાડ=મોટા ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને વગર ભાડાની ઉતરવાની જગા
વટેમાર્ગુ=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
સુરજ=રવિ
અજવાળું=સુરજ દીવા વગેરેનો પ્રકાશ
ઘોર=બીક લાગે એવું
ઝગમગે=પ્રકાશે
ઉજાસ=ઝાંખું અજવાળું
સરજ્યાં=બનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર; આભાર
યાદ=ફોમ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભક્તિ=ભજન

સાર—દરરોજ ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી

પાઠ ૨ જો.

કવિતાના અર્થ.

વર્ણન=હકીકત
ગવૈયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેરું=પક્ષી.
ભમર=ભમરો
મુલ્લાં=મુસલમાનનો નીમાઝ; વોરાઓના ધર્મગુરુ
તૂલ=અનાજ
અંધકાર=અંધારું
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળા જાનવર; પક્ષી
વન=જંગલ
વહાણું વાયું=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પુરી થઇ
પૂર્વે=ઉગમણી દિશામાં
ઝગઝગાટ=પ્રકાશ; તેજ
ભાતભાતના=તરેહવાર
દીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદડાં; પાંતરાં
કુકડા=મરઘા
મેના=એક પક્ષીની જાત
ફુટડા=રૂપાળા; શોભિતા

તેજ=પ્રકાશ
ફીકું=ઝાંખુ
ઊડી ગયું=જતું રહ્યું
ઝાંખું=ઝ ખું; ફીકું
મોઢું કાળું થયું=દેખાતા બંધ થયા; સંતાયા.
ખુણા ખાંચા=ગલીકુચી; છુપી જગા
ખોળે=શોધે
બક્તજનો=ભગતો
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી પરમેશ્વરનું નામ લે
ગાન=ગાયન
દાતા=સખી, ઉદાર
દીયે=આપે
રૂડું=ઘણું સારૂં;
બાગ=નિમાજ પઢતા બમ પાડવી તે;
તણો=નો
ઉદય થયો=ઊગ્યો
કમળ=કમળનું ફૂલ
પત્ર=પાંખડી
ખોસે=ફૂંપડે; ખાસે
ઉમંગી=હોંસિલા

ધાય=દોડે; ઊડે
ઢોર=ચોપગાં જનાવર
ચારો=ખાવાનું
વેળા=વેલા
ધીમે ધીમે=ધીરે ધીરે કૂટે
નહિ ભૂલ=વગર ચૂકે
તાજાં=તરતનાં ખીલેલાં
ટોળે=ટોળાબંધ
વીરા=ભાઇ
મગન=ખુશી
કરૂં=નું

પાઠ ૩ જો.

વરસ=બાર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુવરસનો પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
દાદાજી=બાપના ને માના બાપ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
ઉડાડે છે=ચગાવે છે
ઉતરાણ=સંક્રાંત; સુર- જનું ઉત્તર તરફ જવું
રત=ઋતુ; મોસમ
જાડા=ઘટ કુમાસના
ગરમ=હુંફાળા
હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ
સુદ=અજવાળીઉં; પહેલું પખવાડીઉં
વદ=અંધારીઉં; મહીનાનું બીજું પખવાડીઉ
પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો છેલ્લો દિવસ(જે દિવસે ચંદ્ર બીલકુલ ઉગતો દેખાતો નથી)
તિથિ=દહાડો, દિવસ
વસ્ત્ર=લુગડાં
ઝીણાં=પાતળાં કુમાસના
પંખા=વીંજણા
ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
બળેવ=રક્ષા બાંધવાનો ને જનોઇ પહેરવાનો દિવસ; શ્રાવણ સુદ ૧૫
દશેરા=આસો સુદ ૧૦ રક્ષા છોડવાનો દિવસ;

દિવાળી=હિંદુ વરસના છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો દિવસ: આસો વદ અમાસ

પર્વ=તહેવાર

સવાલ.—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઇ કઇ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના દિવસ કેટલા? પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કઇ કઇ આવે અને કેટલી વાર આવે? શિઆળો, ઉનાળો અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઇ તિથિએ આવે છે?

પાઠ ૪ થો.

મેળો=ઘણાં માણસોની ને ગાડી ઘોડા વગેરેની ઠઠ

ગોકળઆઠમ=શ્રાવણ વદ આઠેમ; જન્મષ્ટમી

કડકતાં=અણીવાળાં

બાજુબંધ=દોરતદાર

ઠઠ=ગીરદી; ભીડ

વછુટા=જુદા

દુકાન=માલ વેચવાનું ઠેકાણું.

કંસારા=ધાતુના વાસણ બનાવી વેચનારા

તાબું=લાલ રંગની ધાતુ

પિતળ=તાંબું અને જસતની મેળવણીની પીળા રંગની ધાતુ

સુખડીઆ=મિઠાઇ બનાવનાર

હાટ=દુકાન

કોપરાપાક=કોપરાનો બનાવેલો પાક

મિઠાઇ=બરફી, પેંડા વગેરે

ખડકેલી=ગોઠવેલી

ખરાદી=સિંઘાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનારા

સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ

પલંગ=છત્રીવાળો કોચ

પારણું=હીંડોળા જેવું ઘોડીઉં

કોચ=બે બાજુએ તકીઆવાળો પલંગ

કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર

સુતરાઉ=સુતરનું

ઊનનું=ઘેટાના વાળનું

રેશમી=રેશમનું

શણ=એક જાતના છોડની છાલ;(એનાં દોરડાં ને કપડાં બને છે.)

અત્તરીયા=અત્તર, ગુલાબ જળ, ફુલેલ વગેરે વેચનાર
બહેકબહેક=મઘમઘ
લીલો મેવો=તાજાં ફળ
દ્રાક્ષ=દરાખ
ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
મદારી=ખેલ કરનાર
ખેલ=રમત
સિપાઇ=ચોકીદાર
સવારો=ઘોડે બેસી ફરનાર સિપાઇ
ફુદડી=ચક્કર

સવાલ—ગોકળઆઠમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ ૫ મો.

નઠારી=ખરાબ
સોબત=સંગત
પટેલ=ગામનો ઉપરી
વાડી=ફૂલ ફળનાં ઝાડની જગા
મઝા=ગમત
શેખી=પતરાજી
પરકાં=પરાયાં; બીજાં
માને=કબુલ કરે
આખરે=અંતે; છેલ્લે
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો
આઘે=દૂર
ખાસાં=સારાં; મજાનાં
નિશાન=એંધાણ
તાકીને=ધારીને
લુમ=ઝુમખો
ટી પડે=નીચે પડે
ઘાટ=ઇલાજ; ઉપાય
રાસ=દોરડું
ઢમઢેગલા=ઘણાંજ
દોસ્ત=ભાઇબંધ
ફક્કડ=સારા
પછવાડેથી=પાછળથી
રખેવાળ=સાચવનાર
સજ્જડ=જોરથી
ઝપાટો=સપાટો
થડ=ઝાડનો વચલો ગોળ ભાગ
અથડાયું=અફળાયું
ચકરી=તમ્મર
ખુંદાઇ=કચડાઇ
લોહીલોહાણું=લોહીથી ખરડાએલું
વાડીવાળો=વાડીનો માલીક
ભપડાકો=તમાચા
જીવ લઇને નાઠો=ખૂબ દોડયો
ફરીને=પાછળ
ઢોલો=થપ્પડો
ફળ=ફાયદો, લાભ

કવિતાના અર્થ

અસર=લાગણી
સંગ=સોબત; સંગત
રંગ=અસર; પાસ
પ્રેમ=પ્યાર
ઠામ=ઠેકાણું
ઠરશે=ઊભો રહેશે
બુરો=નઠારો; ખરાબ
મે'તા=મહેતાજી
ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
વિદ્યા=ઇલમ; ભણતર;

સાર—નઠારી સોબતથી તેની નઠારી અસર આપણાપર થાય છે માટે નઠારા માણસની સોબત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬ ઠ્ઠો.

રખડેલ=રખડતો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે ટકે સુખી હતાં
વયે=ઉંમરે
પાર રહ્યો જ નહિ=ઘણો જ થયો
વધાઈ=વધામણી; ખુશ ખબર
ઓવારણાં=દુખડાં
ફોઈપગલું=ફોઈના તરફથી જે પગલું બાંધવામાં આવે તે
ભેટ=ઈનામ
લાડીલો=લાડમાં ઉછરેલો; લાડકવાયો
કુટેવ=નઠારી આદત; ખરાબ ટેવ
પોળ=મોટી ખડકી
અટકચાળાં=અડપલાં;
લડાઈ=વઢવાડ
ઇલાજ=ઉપાય
વંઠી જશે=બગડી જશે
સીધું ચાલવું=તોફાન મસ્તી ન કરવી
બહાને=નામે
ચૌટું=જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તેવો બજાર
રઝળતો=રખડતો
ટોળું=જથો
મસ્તી=તોફાન
લાતાલાતી=લાતબાજી
લાત=પગ મારવો તે
ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી ખસી ગયો
ભેકડો તાણતો હતો=મોટે સાદે રાગ કાઢી રડતો હતો
હાડવૈદ=ઉતરેલું હાડકું બેસાડનાર વૈદ
લેપ=ખરડ
ઓસડ વેસડ=દવા ને તેના ઉપાય
વલે=દશા; ભુંડા હાલ
ખો=આદત; ટેવ
શિખામણ=ફાયદની વાત; બોધ
સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી દીધી

સાર—નિશાળનું નામ દઈ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નઠારાની સોબત કરવી નહિ.

પાઠ ૭ મો.

જક્કી=હઠીલો; જીદ્દી
વાછરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં
લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં
પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં
ગાડરાં=ઘેટાંનાં બચ્ચાં

ચારો=ઘાસ
નીરતો=નાખતો
ખાંધે=ખભે
ખેતર=અનાજ ઘાસ પાકે તે જગો
ઝોક=બકરાં ઘેટાં રાખવાનો વાડો
છાંયે=શીળે; છાંયડે
વાંસળી=વાંસની વગાડવાની નળી
પાવો=પીસવો; સિસોટી
હૂંફ=ગરમી
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
રબારી=ઢોર ચરાવનાર
ઊંચી થઇ=ઊડી ગઇ; દૂધ દેતી બંધ થઇ

જાળવતો=સાચવતો
વિખાય=ખૂણે
ધણી=માલિક
સાચવવું=સંભાળ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
શિકારી=શિકાર કરનાર
અજાણ્યું=ઓળખાણ વગરનું.
મોજ=મજા; આનંદ
અભાગીઉં=કમનસીબ

પાઠ ૮ મો.

ગોંધતો=પુરી રાખતો
ચેન=સુખ; મજા
બંધીખાનું=કેદખાનું
ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું
ખેલવું=રમવું

ઠરેલ=ડાહી
નાદાન=સમજણ વગરનું
સંભાળ=બરદાસ
સપડાઇ પડશે=હેરાન થશે; પકડાશે.
જક=જીદ; હઠ
લાગ=દાવ; તક
સટકી ગયું=છાનું માનું નાસી ગયું.
ઠેકવા=કુદકા મારવા
પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા
વગડો=જંગલ
કોતર=ગુફા; બખોલ
કમોતે=વગર મોતે

સાર—માબાપ મહેતાજી વગેરે કોઇ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું. હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯ મો.

રિસાળ=રિસાઇ જાય તેવો
સહેજ સહેજમાં=જરા જરા વારમાં

રીસ=ગુસ્સો;
છેડો=પાર
ભાગ્યે=કદાચ
આડોશી પાડોશી=આસપાસ રહેનાર

બાઇભંડુ=સગાંવહાલાં
જમણ=જમવાનું
ચીસ=બીકથી બૂમ પડવી તે
ટેવ=આદત

નકામો=અજથો
ઢોંગ=ફેલ
વેદના=દુઃખ
મુદ્દલ=બીલકુલ; જરાપણ
પસ્તાયે=દીલગીર થયે,
નડે છે=હેરાન કરે છે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઇ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦ મો.

કવિતાના અર્થ.

જાળ=કરોળીઆનું પડ; જાળું; ફાંદ
ફરી ફરીને=વારંવાર
વિષે=બાબત
વણ=વગર
તૂટેલે=તૂટી ગએલે
તાંતણે=તારે
મહેનત શરૂ કરી=મહેનત કરવા માંડી
સાટ=માટે
ફાવ્યો=પાર પડયો
બીડયો=મંડયો રહ્યો.
ધીરજ=સબુરી
નીરધાર=નક્કી
ખંત=ચેતક; કાળજી
યત્ન=મહેનત
ચગડાઇ=છુંદાઇ; દબાઇ
તળે=નીચે
મોત=મરણ
તજી=છોડી
અનંત=ઘણોજ
લાભ=ફાયદો
પામે=મેળવે

પાઠ ૧૧ મો.

ચકભિલ્લુ=એક જાતની રમત
ગઢ=કિલ્લો
સાથી=સોબતી
ભિલ્લુ=સાથી
વડો=મોટો
સરદાર=ઉપરી
ઘૂમી રહ્યા=આમથી તેમ ફરી રહ્યા
દાવ=લાગ
પેંતરા=ડગલાં; પગલાં;
નજર ફેંકી=જોઇ
પૂર જોસથી=ઘણાજ જોરથી
ભૂલથાપ=ભુલાવો.
શાબાશ=ધન્ય
દાવ=રમતનો વારો

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨ મો.

દ્દઢ મનવાળો=પાકા વિચારવાળો
ગેડીદડા=દડો ને તેને ફેંકવાની લાકડી
ડગલું=પગલું
રંગ જામ્યો=મજા આવી
પછી તો ધૂળ=પછી કંઇ મજા પડવાની નથી
વચન=બોલ
ખાતરી=ભરોસો
સુનું=વસ્તી વગરનું
મોં ફેરવો=મોં ચઢાવી
પીડા=પંચાત; દુઃખ

મન ડગવા દીધું નહિ=વિચાર ફેરવ્યો નહિ

પાઠ ૧૩ મો.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ
છંછેડે=હરકત કરે
પીઠ=વાંસો
ઘાટ=શરીરનો આકાર
સોહામણી=શોભિતી
ભપકાદાર=રોફવાળા
કોરીને=કાણું પાડીને
દુભવો=મનને દુઃખી કરો
નુકસાન=બગાડ
સ્વાદે=લહેજતથી
નવાઈ=અચરજ

સાર—કોઈનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય, અને કોઈનું બુરું કરીએ તો આપણું બુરું થાય.

પાઠ ૧૪ મો.

મોસાળ=માના બાપનું ઘર; માનું પીયર
આંખ ટાઢી થઈ=સંતોષ થયો
અંગેઠી=શેક પાડવાની સગડી
ઉલટભેર=હોંસથી
વાંક=ગુનો; તકસીર
સાજું=આખું
ઉતાવળ=ઝડપ
ઠેસ=ઠોકર

સાર—૧) કોઈ પણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ ૨) જેવું આપણું સમજવું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫ મો.

ઢીંગલી=નાની પુતળી
તકતો=આરસો
ઝૂટ=એકદમ ઝડપ મારી લઈ લેવું તે
સરી પડ્યો=લપસી ગયો
બરડ=ઝટ ભાંગી જાય એવો.
[illegible]=[illegible]
[illegible]=[illegible]
કાયર=હેરાન
પજવે=દુઃખ દે
ફુટી બદામ=ખોટી બદામ; નજીવી કિંમત
સહીઅરો=બેનપણીઓ
કદા=એક બીજાની સાથે નહિ બોલવું રમવું તે

કવિતાના અર્થ.

આપણ=આપણે
સુખચેન=મઝા
શોક=દીલગીર
લાજ=આબરૂ
ઘટે=ઓછી થાય
નિંદે=ખોટું ખોટું બોલે
બળવંતા=જોરાવર
સદા=હમેશાં
લેશ=જરાપણ
કલેશ=કંકાસ
કોય=કોઈ

પાઠ ૧૬ મો.

(રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં પ્રખ્યાત રાજા થઇ ગયા છે. (જેને લોકો પરમેશ્વરનો અવતાર માને છે.)
ઇચ્છા=મરજી
ગભરાટ=ગભરામણ
છેવટે=આખરે
ફેરવવા=બદલવા
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ગણકાર્યું=માન્યું
ડસકાં=રડતાં રડતાં આચકા ખાવા તે
શોષ=રડવાનું તોફાન
ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા
ગોદ=ખોળો
ઓડકપટ=નજર
જંતરમંતરવાળો=પીછી ફેરવી કે મંત્ર ભણી સારું કરનાર.
જંત્ર=માદળીઆમાં ઘાલવાનો મંત્રનો કાગળ
માદળીઉં=તાવીજ
ધીરા=ધીરજવાળા
છાના=મુંગા
પ્રધાન=વજીર
દર્પણ=આરસી
દશરથ=રામચંદ્રજીના બાપ.
મહારાજા=મોટારાજા
શ્રી=સારા; શોભાયમાન

સાર—અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.

વગર વિચાર્યું=વિચાર વગરનું
જોડું=ધણીધણિઆણી
કચરા પુંજો=કચરો વગેરે
પરવારી=નવરી થઇ
કથા=ઇશ્વરના સંબંધીઓની વાત
મળતું=પેદાશ થતી
ગુજરાન=ગુજારો
છોકરાં છૈયાં=છોકરા છોકરી
પેટે=પોતાને
ઓછું આવતું=દીલગીર થતી
પાપ=ખોટાં કામ
આધાર=આશરો; ભરોસો
સારું=ભલું; કલ્યાણ
આંગણું=બારણા આગળની જગો
તરફડતું=તરફડીઆં મારતું.
દયા=રહેમ.
ઉછેરીને=મોટું કરીને
જન્મ થયો=અવતર્યો.
બોહિઆળું=શોકીવાળું.
ગુસ્સો=રીસ.
બેડું=ગાગર ને ઘડો
કકડા=ટુકડા
અણી=તરફ; બાજુ
ભાગીતૂટી=સમજાય નહિ તેવી
બોલી=બોલ
મૂર્ખ=બેવકુફ
પાપી=ચંડાળ; દુષ્ટ

અભાગણી=કમનસીબ
પુત્ર=છોકરો
જીવ=પ્રાણ
વળે=નામ આવે
જાન=જીવ.

પાઠ ૧૮.

સંદેશો=ખબર
ખોડંગતો=લંગડાતો
દુઃખી=હેરાન
મદદ=આશરો
હૂંફાળું=ગરમ
પરાળ=ભાતનું ઘાસ
છાપું=ચાલતા વખતની ખબરનો છાપેલો કાગળ
છાપખાનાવાળો=છાપખાનાનો માલીક
ગોઠવણ=બંદોબસ્ત
ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર
સરનામું=ઠેકાણું
સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી રાખવાનું ઠેકાણું
ખડખડાટ=અવાજ
સિસોટી=પીસવો
ડરતો=બીતો
પંપાળી=હાથ ફેરવી.
ડર=બીક
નજીક=પાસે; સોડે
ઠરાવ=કરાર; થયેલી વાત
ઝપાટાબંધ=દોડતો
ખબરદાર=હોશિયાર
આઠકલાકમાં ૧૫ મિનિટ બાકી=૭॥ વાગે.

સાર—૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. ૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.

રીતસર=નિયમસર
વારો=દાવ; વખત
તોફાની=મસ્તીખોર
ખસેડી=આઘો કરી
માથું મારી=હિંમત કરી
કોણી=હાથને વાળવાનો વચલો સાંધો.
ઢીમણું=ઢીમું
છાતીવાળો=હિંમતવાન
ધરાયો=તરપત થયો
હડસેલી=ધક્કો મારી
વેગળા=આઘા, દૂર
બઝાડી=વળગાડી
પેટભરી=જોઇએ તેટલા

સાર—૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. ૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.

ખલીફા=વારસ થનાર
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા
દરબાર=રાજકચેરી
દેખાવડો=રૂપાળો
સુબો=સુબેદાર; સરદાર
નીમણુક=ગોઠવણ
હુકમ=આજ્ઞા
ખાસ=જુદો; ખાનગી
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો

શાહજાદી=પાદશાહની દીકરી.
ચીતરામણ=ચીત્ર
તહેનાતમાં=ખીજમતમાં; હજુરમાં
છોકરવાદી=નાદાની
કારણ=સબબ; મતલબ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો
સમજુતી=સમજણ
મોજે ચઢેલો=લાડમાં મરજીમાં આવે તેમ બોલવા દીધેલો
અરજ=વિનંતી
ફરજંદો=બચ્ચાં; છોકરા
લાડ=વહાલા
અલ્લા=ખુદા; પરમેશ્વર.
ગુનો=વાંક; તકસીર
માફ=ક્ષમા
દીલ=મન
દીલગીરી=નાખુશી
ઓધ્ધે=હુકમત
નીમ્યો=નીમણુંક કરી
કઠણ હૈયાનો=દયા વગરનો.
રદ કરવું=ફેરવી નાખવું
આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાસી.

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.

આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
લંગડો=લુલો.
ટેકાટળીઆ=ખાડા ટેકરા
માળા=પક્ષીના ઘર.
આસપાસ=આજુબાજુ.
કોહલાં=ફાડી ખાનારાં જાનવર
વાઘ=ફાડી ખાનારૂં ચટાપટાવાળું જાનવર
વરૂ=કુતરા જેવું ફાડી ખાનારૂં જનાવર
ખોંખારો=અવાજ
આડે=અવળે
દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજાને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.

પડછાયો=ઓળો
ભાગોળ=દરવાજો;
ભાગ=હિસ્સો
પાર=કિનારો; કાંઠો
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત કે સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગામાં થઇ નદી કે સમુદ્રને મળે છે તે
કુદકો=છલંગ;
પૂલ=નદીપરથી જવાને બાંધેલો રસ્તો
થાક=વિસામો; આરામ
અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઈ બળે એવો.
લોભી=લાલચુ
તરાપ=કુદકો; છલંગ

ખોળ=શોધ; તપાસ
પડાવી=ખુચવી; છીનવી
દાનત બગાડી=પડાવી લેવાની ઇચ્છા કરી.
ગુમાવ્યું=ખોયું
તાકે=ધારે; વિચારે

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩ મો.

ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું
સંદેહ=વહેમ; શક
હડખવા=કુતરાં કોહલાં વગેરેને એક જાતનો રોગ થાય છે તે
દરકાર=પરવા
ઠાવકું=ડાહ્યું
બચકું=ડાચું
ખામી=કસુર
છુટ્ટું મુકી દીધું=છોડી દીધું
અભડાયો=અડકાયો
ભરોસો=વિશ્વાસ

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં બીજા પર ભરોસો રાખી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪

લખોટા=ગજો
છાનોમાનો=ચુપચુપ
બગાડયું=ખરાબ કર્યું
વિના=વગર
સજા=શિક્ષા
ભૂલીશ=વિસરીશ
ચોરી=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લઇ લેવી તે
ચોર=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેનાર

સાર—ચોરી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.

કવિતાના અર્થ.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું હથિયાર
ભાયડો=મરદ
શાણો=ડાહ્યો
બહાદુર=જોરાવર
ઘાવ=ઘા
ભાળે=જુએ
નીર=પાણી; જળ
તાંહી=ત્યાં
નિહાળ્યું=જોયું
માંહી=અંદર; માં
ડયો=બાંધો
ઝૂલતા ને સમાતાં=પાણીમાં આમ તેમ ડોલયા કરતાં અને તેની અંદર સમાઇ જતાં.
સુણી=સાંભળી
સાદ=અવાજ
ભલા=દયાળુ
દેવી માતા=દેવી
વદે=બોલે
માથું હલાવી=ડોકું ધુણાવી; ના કહી
સંપત=દોલત

મહેર=મહેરબાની. દયા
જગનાથ=જગતનોધણી. પરમેશ્વર

ખૂટી ગયું=ઓછું થયું
ખુબસુરત=દેખાવડો
હેત=પ્યાર
દેશાવર=પરદેશ
કપરા=અઘરા; સખત
લાચાર=નાચાર; ઇલાજ વગરનો
મુલ=કિંમત

મુકામે=ઘેર
હૈયું ભરાઇ આવ્યું=રડવું આવ્યું
પંપાળતા=હાથ ફેરવતાં
બરદાશ=ચાકરી
પરવડે=ઓજે; પાલવે

પાઠ ૨૬.

ભરપુર=ભરેલો
પૈસેટકે ખાલી=ગરીબ; પૈસા વગરનો
હાલત=દશા

સાર—હરેક માણસે પોતાના પાળેલા પ્રાણીપર ઘણોજ પ્યાર રાખવો અને જરાપણ દુ:ખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.

ઝરો=પાણીનો વહેળો
ભરાવ=દેખાવ
આંખ=નજર
નારાજ=નાખુશ
બબડવું=હોઠ હલાવી મનમાં બોલવું

લજાવ્યું=શરમાવ્યું
શરીર=દીલ
લલકારવું=લલકારી બોલવું.
ચમકી=ચોંકી
પારધી=શિકારી
કેડો=પુંઠ

વટાવી=ઓળંગી
વખોડવું=ધિક્કારવું
મોહી પડયું હતું==રાજી થયું હતું
ફસાવી દીધું=દુ:ખમાં નાંખ્યું

સાર—કોઇપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮ મો.

શિયાળ=શિયાળવા
શહેર=જેમાં કોટબંધ ને હારબંધ ઘરો હોય ને સારાં ગાડાં બજાર હોય તે.

અચરાં=ડાહ્યાં
રંગરેજ=રંગારો
જરદી=પીળો
પાસ=અસર
આંગણે=બારણે
કોઢ=પેઢી;લુહાર જે જગોએ બેસી ઘાટ ઘડે તે જગા

ભટ્ટી=મોટો ચુલો
ધગધગતા=ઘણાંજ ઊના
નકલ=બીજાનું જોઇને કરવું તે

સાર—કોઇની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯ મો.

વરો=જમણવાર; ન્યાત
ઘી=તારેલું માખણ
પીયર=બૈરીના બાપનું ઘર; બાપનું સાસરૂ
મણ=૪૦ શેર
ટાંકણું=ટાણું; અવસરે
મેળાપ=મુલાકાત.
ચડભડી=લડી
રડયું ખડયું=જવલ્લેજ
લેખવે=ગણે
મોંઘે ભાવે=ઘણી કિંમતે
ખપ=જરૂર; કામ
રંક=ગરીબ
બારેખમ=બારણાંજવાળા
માન=આબરૂ; ઇજ્જત

સાર—બારેખમ થઇ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું સારૂં છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦ મો.

કુંવર=રાજાનો છોકરો
બાપકર્મી=બાપની કમાઇ ખાનાર
આપકર્મી=પોતાની કમાઇ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવિત્ર જગો
ધન=દોલત
ભાભી=ભાઇની વહુ
વતન=જન્મભૂમિ
ઓચિંતુ=એકદમ;
તરાપ=છલંગ
ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
સેના=લશ્કર
ઉપરી=સરદાર
કિંમત=દામ
લુણ=અનાજ
ફતેહ=જીત
પ્રાર્થના=પરમેશ્વરના કાલાવાલા
તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં તેમાંથી નીકળતો નાદ
ડંકો=લડાઇનું વાજીંત્ર;
નોબત
નિશાન=ધજા; વાવટા
દુશ્મન=શત્રુ
ફોજ=લશ્કર
તક=દાવ
સરદારી=ઉપરીપણું
નાસભાગ=નાસા નાસ
કુંવરી=રાજાની છોકરી
બહાદુરી=હોશિયારી
વરમાળ=વરને કન્યા જે માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧ મો.

ઢેફા=જમીનપર રહે-નાર ચોપગું પ્રાણી
ઘાસચારો=ઘાસ વગેરે
તાજો થયો=ધરાયો
લહેર=સપાટો

લહુકતો લહુકતો=લહેકાતી ચાલ ચાલતો.
ખાબોચીઉં=પાણી ભરાયલો નાનો ખાડો
ચહાઉ=કોઇ વખાણ કરે તેમ ફૂલે એવી
ફુલાવી=મોટું કરી
બેટા=દીકરા
બોલ=શબ્દ
મમત=જીદ; હઠ
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગજા ઉપરાત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો થાય, માટે ગજા ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨ મો.

ભિખારી=ભીખ માગનાર
તળાવડી=નાનું તળાવ
ખપની=ખપની, સારી
ધ્રુજતો=કાંપતો; થથરતો
ખાદી=એક જાતનું જાડું લુગડું, દોતી
વાત=હાગત
મલમલ=એક જાતનું ઝીણું કપડું
બફારો=પસીનો
સાહુકાર=રૂપીઆની ધીરધાર કરનાર.
જેમ તેમ=ગમે તેમ
બેદરકાર=બેપરવા; ગરજ વગરનો.
રોગ=દરદ
કમ=કેંસ
જાતે-પોતે

સાર- કપડા મેલા પહેરવાં નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે ગમે તેમ પહેરવા નહિ

પાઠ ૩૩ મો.

બ્રાહ્મણ=હિંદુની ઉંચી જાત
ગણેલા=અનુભવી
સારો=લાયક
ધંધો રોજગાર=વેપાર વણજ
જડતો=મળતો; માલમ પડતો.
દોરીને=હાકીને
ઓ=એણે
પગલાં=પગના તળીઆનો આકાર
અંગુઠીઆ=પગને અંગુઠે પહેરેલું ઘરેણું
જોટવા=પગને અંગુઠે તથા તેની જોડેની આંગળીએ પહેરવાનું રૂપાનું ઘરેણું.
નિશાની=એંધાણી
વહેળો=નાની નદી
શેલો=શીલા; પત્થર
ધોબી=લુગડાં ધોવાનો ધંધો કરનાર
ધોબણ=ધોબીની બાયડી
રાજમારગ=મોટો રસ્તો
ઢુંકડુ=પાસે; નજીક

ઠેઠ નજીક=ઘણા પાસે | ખંતીલા=કાળજીવાળા | મેળવ્યા=પેદા કીધા.

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪ મો.

કવિતાના અર્થ.

મહીમા=મોટાઇ
જગપતિ=પરમેશ્વર; જગતનો ધણી
જગ=દુનિયા
રચી=બનાવી
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ
નવરંગી=તરેહ તરેહના રંગના
તરૂપાન=ઝાડનાં પાંદડાં
પાંડ=પહાડ
કરાડ=કરાડી; ગુફા
સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર
સરિતા=નદી.
ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવ ઉતરવાનો રસ્તો; ઓવારા
રળિઆમણી=શોભિતી
વાટ-રસ્તો
શીતળ=ઠંડા
સાર=સારી
સૂર્ય=સૂરજ
વરસાદ=મેહ
ઝૂલતી-લટકતી
મધુર-મનને સારું લાગે એવું; મીઠું
નાદ=અવાજ; સૂર
કળા-તેજ; અજવાળું
રંગ=શોભા
મેદાન-ખુલ્લી લાંબી પહોળી જગા
તરતા-પાણી ઉપર રહેતા
મહીં-માં
આંખડી=આંખ
ખાવણું=ખાવાનું
સાથ=સાથે
કળા=કીમત; યુક્તિ
કળી શકાય નહિ=સમજી શકાય નહિ.
સરજી=પેદા કરી
સરજનહાર=પેદા કરનાર પરમેશ્વર

પાઠ ૩૫ મો.

કવિતાના અર્થ.

વિશાળ=મોટી ડાળાં પાંખડાં ખુબ ફેલાએલાં હોય એવો.
કલ્પતરુ-ઇચ્છાઓ [illegible]
તરુ-[illegible] ઘર
તાડ=[illegible] ઊંચું ઝાડ.
કેળ=કેળાંનું ઝાડ
પલ્લવ-પાંદડાં
વનસ્પતિ=ઝાડ, છોડ વેલા વગેરે
ઘરી=પંખેરી
રહાય=શોભે
કોયલ=કાળા રંગનું મધુર રાગનું પક્ષી;
કલોલ=મજા, ખુશી
તીતર-તીણા રાગનું પક્ષી
વિશેષ=વધારે

મેશ=મરસ; સારી રીતે.
કેસુડો=ખાખરાનાં ફૂલનો રંગ
ધોળીને=પાણી જેવા કરીને; હલાવીને
ફુવારા=પાણી ઉંચુ ઉરાડવા બનાવેલો ઘાટ
નવરંગ=રંગ બેરંગી
અપાર=ઘણુંજ
મોર=આંબાના ફૂલ
કોર=બાજુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું અજવાળું

પાઠ ૩૬ મો.

ટેકરા=નાનો ડુંગર
ઓળો=પડછાયો.
પશ્ચિમ=આથમણી, સુરજ જે દિશામાં આથમે છે તે.
ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશામાં મો કરી ઉભા રહેતા ડાબો હાથ આવે તે.
દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશામાં મો કરી ઉભા રહેતા જમણા હાથ તરફ આવે તે.
ધ્રુવ=ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં જે તારો એકની એકજ જગા એ ઝીણો ઊગનો દેખાય છે તે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? પડછાયો સુરજથી કઇ દિશામાં હોય? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી? દહાડે દિશાઓ શા શા ઉપરથી જાણી શકાય? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય? સામા સામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭ મો.

બેસતું વરસ=કાર્તક સુદ ૧
દાંડી=પખાની લાકડી
મા=અસ્તર
મથાળે=ટોચે
ફુટ=બાર ઈંચ, અડધો ગજ
લંબાણ=લાંબાપણું
પહોળાઇ=પહોળાપણું
ઈંચ=તસુ; સવાકા જેટલી જગા.
મધ્યમાં=વચમાં
પગથીયું=નાની ઓસરી
થોર=થુવેરીઆ
કરા=ભીંત

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય? ઉત્તર સામે કઇ દિશા? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા કેમ ઓળખવી? નિશાળનો નકશો કાઢો.

પાઠ ૩૮ મો.

ધોરી=[illegible]
આગગાડી=વરાળથી ચાલતી ગાડી
સમજ=સમજણ; ભાન
ગોચર=ગાયોને ચરવાની જમીન

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને બેવડી લીટી શા માટે દોરવી? નદી કેણી તરફ વહે?

પાઠ ૩૯ મો.

વગડામાં=ઉજ્જડ જગામાં
પોપડો=ઢોરને ચરવાની જગા; ચરો, બીડ
આંબાવાડી=આંબાનાં ઝાડ ઘણાં હોય એવી વાડી.
નિચાણમાં=ઢળતી જગામાં
ઢાળ=ઢોળાવ
દહેરું=દેવળ
કાંઠે=કિનારે
ભાઠું=કાંઠાપર ખેડવા લાયક જગા
વહેણ=રેલો
[illegible]
પાળ=કોરણ
ડાંગર=ભાત
મસ=ઘણું
ઇશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચેનો ખુણો
નજરે પડયા=દેખાયા
સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું? તળાવ કોને કહેવું? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય? નદી શા શા કામમાં આવે? ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા? કઈ કઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ?

પાઠ ૪૦ મો.

વાળું=રાતનું જમવાનું
ગમ્યું=ગોઠવ્યું
ચોરો=સરકારી ઉતારનું મકાન
મુખી=ગામનો ઉપરી; ગામનો બંદોબસ્ત રાખનાર પટેલ
ગંધ=ખરાબ વાસ
બંદોબસ્ત=ગોઠવણ
હવાલદાર=પટેલના તાબાનો નાનો પગાર-નો સિપાઈ
મામલતદાર=તાલુકાનો ઉપરી અમલદાર; પટેલ તલાટીનો ઉપરી
ભરણું=પટેલ તલાટીઓ ખેડુત પાસેથી સરકારી

માગતા ફળીઆ બંધ ઓરડા જેવાં હોય તે
તલાટી=ગામની વસુલાત ઉઘરાવનાર
શાવણી=ચોતરણીઓ
તાલુકો=ઘણાં ગામ મળીને થએલો તે
નકશો=પાકા ચીતરો
હુંડી=રૂપીઆ મગાવાનો કાગળ; મનીઓર્ડર
માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ માસ્તર
ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
માંદો=બિમાર
ડાક્તર=અંગ્રેજી દવા જાણનાર વૈદ

સવાલ—ચોરો એટલે શું? મુખી, તલાટી, ટપાલી, પોસ્ટ માસ્તર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧ મો.

સોનેરી=સોનના રંગ જેવો; પીળો
અંગારા સળગતા કોયલા દેવતા
ચળકતો=ઝળકતો
દાતણ પાણી=દાંત આદ કરવા તથા મોઢું ધોવું તે
ધંધો-રોજગાર; વેપાર
ખેડુત=ખેતીનું કામ કરનાર
હળ=જમીન ખેડવાનું ઓજાર
ઝાડીને=ઝાપટીને
ખોરાક=ખાવાની ચીજો
તાજી-તરતની
લહેર=સપાટા
નમતો=આથમતો
ઘોંઘાટ=અવાજ

સવાલ—સૂરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ વાદળાંની કોરો કેવી જણાય? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર પડી શાથી જણાય? સવારમાં માણસ, પશુ પક્ષી શું શું કરે છે? છોકરાંઓએ મઠ ક્યારે જવું જોઈએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય? સૂરજ ઊગતાં પહેલાં આકાશમાં પણ થોડું અજવાળું રહે તેને શું કહે છે? (જ. ઝાંઝરીઉં) સાંજના દેખાવની વાત કરો.

પાઠ ૪૨ મો.

વાતો=ફૂંકાતો
જોરથી=ઝડપથી
ઠરી જાય છે=ઠંડી પડી જાય છે.
ટિકિટ=આગગાડીમાં બેસવાની ચિઠ્ઠી
ગુંગળાય=મુંઝાય
તોફાન=પવનનું બહુ

જોરથી વાવું તે.
કમચી=ગળાડા; ફેરવાય
ગાળામાંથી=જડમાંથી
ભરવાડ=ઘેટાં બકરાં ચરાવનાર
ઘસડી=ખેંચી
ધાન્ય=અનાજ
વહાણો=મોટી હોડીઓ
અકળામણ=ગભરામણ
વાદળાં=વરાળના જથ્થા

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—આપણે હવા વગર જીવી શકીએ નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩ મો.

કટકા=ટુકડા
દુઃખ=તીક્ષ્ણ અણી
ચુરો=ભુકો
કણ=રજકણ
છુટા=જુદા
અક્ષરો=ટુકડા; દરકતો
પીગળતો=રસ થતો
નિર્દય=દયા વગરનો
કઠણ=સખત
ગાંગડો=ગઠ્ઠો
ઝાંખો=ચળકાટ વગરનો
મેલ=કેલ
કહેણી=કહેતી; કહેવત
જન્મ=પેદાશ
દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર
તળીયું=નીચેનો ભાગ
જંતુ=ઝીણાં જીવડાં
વેહ=છિદ્ર; કાણું
થર=પડ
ચાંચવો=જમીન ખોદવાનું ઓજાર; તીકમ
હકીકત=વાત

સવાલ—ચાકનો કેમ સહેલાઇથી ભુકો થઇ શકે છે? ચાક પોચો છે તેથી શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ચાકને ભઠ્ઠીમાં નાખે તો શું બને છે? ચુનો શું કામમાં આવે? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે કેવા પદાર્થ કહેવાય? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી

ચૂસે છે ? જ. છિદ્રાળુ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય છે કે નહિ ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું ? ચાકને ભોંયપર પછાડીએ તો શું થાય ? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે ? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોના નામ દો, ચાક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થો જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા પદાર્થ કહેવાય ? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪ મો.

ટીપે છે=ઘડે છે,
પતરાં=ધાતુને ટીપીને કે રસ કરીને જાડા ચોડા પડ બનાવે તે
ગાળીને=રસ કરીને
કાતર=કાપવાનું ઓજાર
ચંબુ=શિરોઇ
નાળચાં=નળી
કથરોટ=મોટી થાળી
બાઝેલા=વળગેલા
ખાટી=ખટાશવાળી
ઝેરી-ઝેરવાળા
સિક્કા=ચલણી નાણું
ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લુહાર, કુંભાર; શેના ઘાટ બનાવે ? તાંબુ ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાના ગુણ કહો તાંબાનાં કયાં કયાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમા તાંબાનાં જે જે વાસણ હોય તે ગણાવો. તાંબાનાં કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાવામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચડે છે ? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાઇનો રંગ કેવો હોય છે. ? તાંબાના કયા સિક્કા બને છે ? ટંકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કઇ કઇ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫ મો. | ખાણ=ખનીજ પદાર્થો કાઢવાનો ખાડો

મેગરણી=ભેગ
આગળીને=રસ થઈને
ભગાવવા=ખડવ; જેના થી બારણું ઉઘાડ દેવાય તે.

તાસકો=ઢાંકણાં
પવાલાં=ત્રાંબુ પીપ
શિરાઈ=ઘાટકા માટ વાસણ, ત્રબુ
કાટ=કાટ

કલાઈ=ઝાંખા સફેદ રંગની ધાતુ
માંજવાં=ઘસી સાફ કરવા
[illegible]=સાધું

સવાલ—ધાતુમાં ક્યા ક્યા ગુણ હોય છે? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે? ધાતુ એ કેવા પદાર્થ કહેવાય? પિતળ શી રીતે બનાવે? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે? જસતનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબું ને પિતળ એમાં કઠણ કોણ? શા માટે પિતળ વધારે કઠણ? પિત્તળનું શું શું બને છે? તમારા ઘરમાં પિત્તળના વાસણ હોય તેના નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ? પિત્તળના વાસણને કલાઈ કરાવવાનું કારણ શું? તાંબુ અને પિતળ એમાં જલદી કોણ કટાય? ઝાંખુ કયું વહેલું પડે? તાંબા અને પિત્તળ એમાં સસ્તુ કયું? પિત્તળ સસ્તુ શા માટે? તાંબા અને પિત્તળના શેરના ભાવ શુ કરો?

પાઠ ૨૬ મો.

ઘાસનું બજાર=ઘાસની પીઠ
ઝરો=પોપડા. ઘાસ ઊગવાની જગા; બીડ
કુમળું=નરમ
છાપામાં=ઢાંકવામાં
વળ·=વળ દઈને
મુગીઓ=મૂળ

ધર=ઘણી
દાભ=દરભ
ઝીંઝવો-ઘાસની જાત
ચરાઉ=ચરનારા
નળી=ઘાસના ઢગલા
ગડી=ગાંઠ
સુગંધ=સારો વાસ
ખસ=સુગંધીદાર ઘાસ
[illegible]

ફેલાય ત
ધુપેલ=માથે ઘાલવાનું તેલ
અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુનો કસ
ડરો=ધર; ઘાસની જાત
જડ=મૂળ
ફરી ફરીને=વારે વારે
ઉપલાણીમાં=ઉપલા ભાગમાં

અમરી=ઝાડ ઉપરની પાંખડી
સુંવાળી=લીસી
વાસ=સેડમ

સુપડાં=વાંસની ચીપ કે ઘાસનું ઝાડકવાળનાવેલું
સાંઠડી=ચરાઇ
પડા=ઝુડી

કુટીને=છુંદીને
મુંજ=સરકટની પાંદડીને પલાળી કુટેલી તે
ખટલા=ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમા દાભ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભના મુળીઆ કેવાં હોય ? એની પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે છે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ઊગે છે ? એના મુળીઆપર શું થાય છે ? એ ગડીને શું કહે છે ? ભોથ શા શા કામમાં આવે છે ? ઝીણી ઝીણી સોય જેવી પાંદડીવાળું જાળ જેવું કયું ઘાસ થાય છે ? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ ઉગી નીકળે છે ? સરકટ કયાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાવામાં આવે છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે છે ? એની પાંદડીને કુટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે ? મુંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ઘાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે ?

પાઠ ૪૭ મો.

વાવવા=રોપવા
સાંધા=સોટા
ગાંઠ=ગડી
સળંગ=સાંધા વગરની
ચેર=પેરીઉં
ગુચ્છો=ગુચળું; જથો
નજર કરો=ધ્યાન આપો

બી=બીયાં
ખાતર=ઘાસ છાણનો કચરો
પૂરીને=નાખીને
ભીલ=વગડામાં રહેનારી જાત
નાગલી=બાવટો
ગાભો=ઘાસનું બી

શેક=ચીઠા કે ડુંગળાનાં મૂળની ગાંઠો
ઢેબરાં=મીઠું મરચું નાખી જુવાર બાજરીના કરેલા રોટલા
ખસલી=ઘાસની જાત
કડબ=જુવારનો સાંઠો
રાતડીઓ=રાતી જુવાર
બીડ=ઘાસીઉં; ચરો

સવાલ—બાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ઘાસની સાથે મુકાબલો કરો. આપણે અનાજ ખાઇએ છીએ તે શું છે ? ઘાસનું બી નાનું અને અનાજનું મોટું દાણાનું નામ શું ? મહીકાંઠો ક્યાં આવ્યો ? મહીકાંઠાના બીજા લોકો કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮ મો.

સખત=બહુ
એક સામટું=સાથે લાગું
ભાણ=સુરજ
દાણા=જુવાર અડદ વગેરે
કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગા
નીરું છું=નાખું છું
છાશ=દહીંમાં પાણી નાંખી વલોવી બનાવે છે ત
કોવત=જોર
ચવડું=કોશ સાથે [illegible] લાકડું છે તે

આળસુ=સુસ્ત
સેડ=હળની વચમાંનો લાંબો સોટો
ચાસ=ખેતરમાં હળથી પાડેલા આડા ઉભા લિસોટા
હળપુણી=હળની લોઢાની કોશ
ધુંસરી=બળદની ખાંધે રહે છે તે લાકડું
છેડો=હળને છેડે ખીલા જેવું છે તે; હળેડી

કવિતાના અર્થ.

તાત=બાપ
નીપજાવે=પકવે
અન્ન=અનાજ
ધરે=પહેરે
સહે=ખમે; વેઠે
લહે=જબરો
ઉત્તમ=સારી
પર=પારકો
ઉપકારી=આભારી
શીખ=શિખામણ
ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે બાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે માટે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે, અનાજ જેવી જીવવાને જરૂરની ઘણી કામની વસ્તુ તે નીપજાવે છે માટે. **હળની હકીકત**—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે, હળના પાછલા ભાગને ઠુંઠું ને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઇ ૧૦ ફુટ

ને તુંગાની લંબાઇ ૪ ફુટ છે. તુંગું વચમાંથી જાડું નીચેથી અણીદાર ને ઉપરથી પાતળું હોય છે. જાડા ભાગમા સેઠના છેડો ઘાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે, હળપુણી લોઢાની હોય છે, તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડુ અણીદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સેઠને બીજે છેડે ખીલો હોય છે તેને સમન કહે છે, તેને ધુસરૂં બાધે છે. ધુસરૂં બળદની ખાંધ પર મૂકે છે; ધુસરૂં ખાંધેથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી છેડેથી અણીદાર હોય છે. તેથા જમીન ખેડાય છે. હળપુણી જલદી ઘસાઇ કે ભાંગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડા પર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોયમાં ઉતરે છે, એથા જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે. સવાલ—હળનું ડ્રૅાઇંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક બાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

પાઠ ૪૯ મો. | ધરૂ=કુમળા છોડ | ભરડીને=ભચરડીને
લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલા | ઝીલવો=ખમવો | છોડા=ફોતરાં

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે છે? ધરૂ એટલે શું? ડાંગર ક્યારડામાં શા માટે રોપે? ડાંગરના છોડા પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે? ડાંગર પાકયા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય?

પાઠ ૫૦ મો. | [illegible]=પાતરાં; ચમરી | પેર=ગંડેરી
કાલુ=શેરડીનો રસ | રસ=કસ | વેંત=બિલ્લસ
કાઢવાનો સાંચો | સંબંધીજનોને; [illegible] | આંખ=કળી

પીત=પાણીથી થતું જે કરસણ શાક વગેરે
તરકારી=શાક
માસ=મહીના
કુમળું=કુણું
શિયાળવાં=શિયાળ
સંભાળ=તપાસ
પાકટ=પાકી
તાવડો=મોટો પેણો
છારી=પડ

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે? શેરડીની આંખ બતાવો, કોલું એટલે શું? માલું શેનું બનાવે છે? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૫૧ મો.

રસોઇ=રાંધવાનું કામ
તકરાર=વઢવાડ, રકઝક
વઢવા=લડવા
ધીમા=શાંત
ઉજળો=સફેદ
ભાવ=હોંસ
સાગ=સાજું
લોટ=આટો
કણક=લોટમાં પાણી નાખી લોદા જેવું કરે છે તે
જોર=શક્તિ
નકામો=ફોગટ
હિસાબ=ગણતરી
ઉપયોગના=જરૂરના
પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ—માંદા ને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી? તેનું કારણ શું? ભાત શી રીતે બનાવે? રોટલી શેની બને? રોટલી શી રીતે બનાવે? ગરીબો બહુ કેમ ખાતાં નથી?

પાઠ ૫૨ મો.

મધપુડો=મધમાખીએ બનાવેલો પુડો
ભટકતો=રિંગાતો
વાઘરી=શિકારી
કામળો=ઊનનું ધુંગડું
ધુણી=ધુમાતા દેવતા,
ઘરબાર વગરનાં=રખડતાં
પારકાં=પરાયાં, બીજાનાં
ચીજ=વસ્તુ
ઇચ્છા=મરજી
નર=પુરુષ
છ ખુણાવાળાં=છ ખુણાના આકારનાં
જન્મ=જીંદગાની
રક્ષણ=બચાવ
ડંખ=ચટકો
પેસવા=દાખલ થવા

કવિતાના અર્થ.

હુન્નર=કસબ, કારીગરી
નિશાળ=ઠેકાણું

મનોહર=મોહ પમાડનાર	સરે=થાય	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
રચે=બનાવે	ગુણ=ફાયદો; લાભ	પંકાય=વખણાય
તત્કાળ=તરત	તમામ=બધું	
ચુસી=સેપી	તજે=છાંડી દે	

સવાલ—મધપુડો કોણ બાંધે ને ક્યાં બાંધે ને મધ ક્યાંથી લાવે છે? મીણ શેમાંથી બનાવે છે? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઇ કઇ? રાણીનું કામ શું છે? મધપુડાના ખાનાં કેટલા ખુણાવાળા હોય છે? ખાનાં કેટલી જાતના હોય છે? ઇંડાં કયા ખાનામાં મૂકે ને તે કોણ મૂકે છે? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઇંડાં મુકવામાં આવે છે? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર છે? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી?

પાઠ ૫૩ મો		
	નબળું=કમજોર	બીકણ=બીએ એવો
શેખ=મુસલમાનની જાત	જોડાએલા=સંધાએલા	ધસીને દોડે છે=હુમલો કરે છે
બતક=જમીનપર રહેનારૂં ને પાણીપર ચાલનારૂં પક્ષી	દાઢ=બેવડા દાંત	
	અણીદાર=તીખા	માંજર=કલગી
	ગળી જાય=ઉતારી દે	દીપે છે=શોભે છે
ચીકટ=ચિકાશ	જાળવે=સાચવે; સંભાળે	ખોતરવાની=ખોદવાની
ભિંજાતું=પલળતું	ઢાંકવા=છુપાવવા	વહાણું વાય=સવાર થાય

સવાલ—બતક કેવી જગામાં રહે છે? બતકનું શરીર કેમ ભિંજાતું નથી? બતક શું ખાય છે? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઉડી શકતી નથી? બતકને કેટલા પગ

હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આગળાં હોય અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે ? બતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરઘા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું ? મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઓળખી શકાય ? મરઘા શા માટે પાળતા હશે ? મરઘા કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ક્યારે બોલે છે ને શું બોલે છે ? સાર—" ઘો બોલે તેથી સવાર ને બપોર જણાય છે.

પાઠ ૫૪ મો.	માળો=પક્ષીનું ઘર	રઝળીને=રખડીને
કાબરી=કાબર ચીતરી	ખુણેખોચરે=ખુણામાં	ફાયદો=ગુણ
રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ કાઢી લીધા પછી જે રહે છે તે	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીવીણીને=શોધી શોધીને
તણખલાં=તરણાં	ભુરા=આસમાની	બો=બીક; ડર
	ટપકાં=છાંટ	
	લગી=સુધી	

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલાની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આગળાં હોય છે અને તે કેવી રીતે હોય છે ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેનાં બનાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલી વાર ઇંડા મૂકે છે ? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટ કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની બીક હોય છે ? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫ મો.	ગરદન=ડોચી	પરના વાળ વાળી
દેખાવ=શોભા	કેશવાળી= ગરદન	નફર=સંગીન

લગામ=દોર
તીક્ષ્ણ=ધારવાળા
ચપટા=બેઠેલા
ભુસું=થુલું
મજલ=મુસાફરી; અંતર
પાણીદાર=જોસવાળી; ઝડપથી દોડનાર
અરબી=અરબસ્તાની
નીમકહલાલ=ખાય તેનું ભલું કરનાર, ધણીનું ભલું ચાહનાર
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર
શરત=હોડ; હારજીત
ટટ્ટી=કામડાની વાડ
કુદાવે=ફલંગ ભરાવે
જીન=ચામડાનું પલાણ
સવારી કરે છે=બેસી મુસાફરી કરે છે

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી કોને કોને હોય છે? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાબંધ દોડી શકવાનું કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ કયાં ઘાલે છે? કયા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને કયા વડે ચાવે છે? ઘોડા શું શું ખાય છે? નાળ શા માટે જડાવે? ઘોડાનો રંગ કેવો હોય છે? ઘોડાની કઇ કઇ જાતો છે? ઘોડામાં કયા કયા ગુણ છે? ઘોડા શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ઘોડા કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

શેઠ=સાહુકાર
નાળબંધ=નાળ જડનાર
ખરી=જનાવરના પગના તળીઆનું હાડકું
ફેર=તફાવત
ઝુમખો=જથો
ખોંખારે=હણહણે
ભૂકવું=ગધેડાનું બોલવું
અડીઅલ=અડી જાય એવું; જીદ્દી, હઠીલું.
ઠોઠ=અક્કલ વગરનો
નવાઇ=અચરતી
મહેનતુ=મહેનત કરે એવું; ઉદ્યોગી
ધીરજવાળું=દુઃખ ખમનાર; સબુરીવાળું
કહ્યાગરૂ=કહ્યા પ્રમાણે ચાલનાર
ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો
ખચ્ચર=ગધેડી ને ઘોડાના સંગમથી પેદા થએલો તે
વાળ=નિમાળા

ઘોડા, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુંછડું, અને ચાર પગ હોય છે. ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે ત્રણેના શરીરપર ટુંકા વાળ છે; પગને

તળીએ ગોળ ડાબલા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ હોય છે; ખચ્ચર ને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડા મોટા હોય છે.

પાઠ ૫૭ મો.

કુદરતભાવ=પરમેશ્વરની માયા.
વાનાં=વસ્તુ
ધડ=ડોચીથી પગ સુધી નો બધો ભાગ
ડોકું=ધડનો ઉપલો ભાગ
તાળવું=મોઢાની અંદર નો ઉપલો ભાગ
ભવાં=ભમર;
પોપચું=આંખનું ઢાંકણું
ખાળે છે=અટકાવે છે
ઝેડે=નાખું
મળ=કચરૂ ભાત.
ગળું=ડોચી પછવાડેનો દાઢી નીચેનો ભાગ
વચગાળે=વચ્ચોવચ્ચ
કેડ=કમર
ઢીચણ=ઘુંટણ

શરીર વિષે—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ, ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું, (માથા ઉપરનો ભાગ તે ખોપરી, તે પર વાળ ઉગે છે) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું. ગાલ, ગળું, બોચી દાઢી અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેઢું, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીચણ નળા, પાટલી, તળીઉં, એડી, અને ઘુંટી છે.

પાઠ ૫૮ મો.

આકાર=ઘાટ
[illegible]
ધમાકો=અવાજ
જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઇંદ્રિયો કોને કહેવી? ઇંદ્રિયો કેટલી છે ને તે કઇ કઇ? આંખ, કાન, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. ભારે ને હલકું; પોચું ને કઠણ; લીસું ને ખરબચડું, ટાઢું ને ઉનું; અને

આકાર. કાન, નાક, અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જણાય? કાન વડે અવાજ અથવા રણકો, નાક વડે વાસ; જીભે કરી સ્વાદ.

પાઠ ૫૯ મો.

રંગરેજ=રંગારો
ભુકી=રજ
મૂળરંગ=લાલ પીળો અને વાદળી રંગ
ઝાંખા=તેજ વગરના
સેલા=દોપટ્ટા
સલ્લો=બાયડીને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
વતા=વધારે
ખુલતા=બહાર પડતા

સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું? લીલો, નારંગી, તપખીરી અને કથ્થાઇ રંગ શી શી રીતે બનાવવો? પોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે? મૂળ રંગ પરથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૬૦ મો.

ઉઘાડો=નાગો; લુગડાં પહેર્યા વગરનો
કાંતીને=તાર કાઢીને
વણે છે=બનાવે છે
દાશીવણીઓ=કાપડીઓ;
છીંટ=તરેહવાળું કપડું
જંગલી=સમજ વગરના
ઢાલ=ટેડું
રંગદાર=રંગવાળા
ઢાંકણુ=કવર
રૂવાં=ઝીણા વાળ
ગરજ સારે=કામ કરે
ભીંગડાં=જાડાં પડ
જામદાની=ઝીણું બુટ્ટાદાર લુગડું
બારતો=સુતરાઉ કપડું

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો? ઊન એટલે શું? ઊનનું કયું કયું કાપડ બને? ઘેટાને ટાઢ કેમ વાતી નથી? ઊન [illegible] શેનાં લુગડાં બને છે? રૂ કયાં થાય છે? રૂના લુગડાં

શી રીતે બને ? રૂનાં કયાં કયાં લુગડાં થાય છે? જંગલી લોકો ઊન અને રૂના લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે? પશુ પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

કવિતાની સમજુતી.

પાઠ ૨. સવારની હકીકત

હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ. જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. રાત પુરી થઈ, સવાર પડી, પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારીથી અજવાળું થયું; તેથી જાત જાતના રંગો દેખાય છે અને ઝાડના પાંદડાં હાલે છે. માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ. જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. (૧) મરઘા કુકુગેકુક બોલે છે અને કાગડા કા કા કરે છે; શોભિતા મેના, પોપટ ને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. (ટેક) (૨) સુરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડ્યું, અને તારાનો પ્રકાશ બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઈ ગયા ને સતાવાને ગલીકુંચી શોધવા લાગ્યા (ટેક ૩) ભગત ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે; ઉદાર માણસો સારૂં દાન આપે છે અને મુલ્લાંજી નિમાજ પઢવાને બૂમ પાડે છે (ટેક ૪) સુરજ ઉગ્યો તેથી રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું; ભમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો, ને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલી રહી. (ટેક ૫) જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે. (દિવસ ચઢતો જાય છે) તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને માટે હોંસિલા બને છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચરો શોધે છે. (ટેક ૬) ઝાડ, વેલા, ફળ, અને ફુલ, ફુલ વગર (નિયમસર) ખીલે છે; ઘણાં પક્ષીઓ એકઠા થઈને તાજું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. (ટેક ૭) ભાઈ તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું

નામ દઈ ઊઠ અને મન દઈને પાઠ વાંચ, એમ મા પોતાના છોકરાને કહે છે. (ટેક ૮)

પાઠ ૯ મો. સોબત તેવી અસર.

જેને જેવી સોબત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેના જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોબત તેવીજ જગાએ તે જઈને બેસશે (૨) સારી સોબતથી સારો થશે; અને નઠારી સોબતથી નઠારો થશે; સારા મહેતાજીની સોબતથી વિદ્યા ભણે અને નસીબવાન થાય ગુણીએલ મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય.) (૩)

પાઠ ૧૦ મો. ફરી ફરીને સારૂં કામ કરવા બાબત.

કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંયપર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તૂટેલા (આખા) તાર ઉપર ચઢવાને માટે (ફરીથી) જાય છે. (૧) તેણે તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરી; પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાનો કોઇ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ (૨) એવી રીતે (પડતો અને ચઢતો) ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી તે છઠ્ઠીવાર ચઢવાને મંડ્યો રહ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળ માં જઈ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીઆએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો પગ તળે છુંદાઈને વગર મોતે મરી જાત. (૫) એ પ્રમાણે (કરોળીઆની પેઠે) જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આળસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ઘણોજ ફાયદો મેળવે. સાર—સારૂં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૫ મો. હળીમળીને રહેવા વિષે.

આપણે બને જણ ભાઇ અને બેન મળી સંપીને (હળીમળીને) રમીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે, પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આબરૂ ઓછી થાય, અને લોકો નઠારૂં બોલે, (૧) હે ! જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને અમારા દહાડા સુખમાં જાય અને કોઇ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ. (૨) છોકરા હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઇ દિવસ કોઇ લડે કે રડે નહિ; તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય તો મા ઘણી ખુશી થાય. (૩) સાર–ભાઇબેન સાથે સંપસંપીને ચાલવું.

પાઠ ૧૭ મો. વગર વિચાર્યું ન કરવા વિષે.

જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે; જુઓ એવાં (વગર વિચારનાં) કામ કરવાથી ઘણાના જીવ જાય છે, (મરી જાય છે) (૧) સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૨૫ મો. કુહાડી.

નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઇ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને જે કંઇ ચીજ જુએ તે ઘા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવપર ગયો. (૧) ત્યાં (તળાવમાં) માછલાંએ જરા પાણી હલાવ્યું, તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઇક જોયું, એટલે છોકરો મનમાં બીધો, તેથી કુહાડી પાણીમાં પડી ગઇ, તે વખતે તે બહુ ઘાંટા પાડીને રડ્યો; (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યાં કરતાં અને સમાઇ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને (પાણી ઉપર) આવ્યાં, દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ

છોકરો કહે છે કે હે ! માતા, મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવીને (ના કહીને) છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી, અને તો મારી કુહાડી ઘણી ગમે છે. માટે હે ! દયાળુ માજી. તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી અને છોકરા સાથે બોલ્યાં (છોકરાને કહ્યું) કે તને સુખ અને દોલત મળજો, ને પરમેશ્વરની મહેરબાની થજો. સાર—સાચું બોલવું.

પાઠ ૩૩ મો. પરમેશ્વરની મોટાઇ.

જગતના બનાવનાર (પરમેશ્વરે) આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે. તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યાં છે, (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતા ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યા છે. (૨) વળી પરમેશ્વરે મોટા મોટા પહાડો, ભેખડો, દરીઆ, નદી, ઓવારા અથવા પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તા વગેરેની આવી શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે. અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નકી ઘણો પડે છે, (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતાં દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે, વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર, તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી

એ સારૂં કહ્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખાવાનો ખોરાક આપીને આપણાપર બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે! પેદા કરનાર (પરમેશ્વર) તેં જે જુક્તિ કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર— પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, તેનો પાડ વાળવા માટે હરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૩૫ મો. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની! એવું દેખાય છે, તંબુપર જેમ ધજા વાવટા ફરકતા હોય તેમ કેળ, નાળિએરી અને તાડનાં ઝાડ ધજાને વાવટા જેવાં જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે, (૨) વસંત ઋતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફુટી નીકળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તેતર, કબુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાંના ફૂલનો (કેસુડો) રંગ ધોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે, બાગમાં ફુઆરા ઉડાડે છે. અને બજારો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે. અને ઝાડો પર ઘણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે, આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની ખીલી રહી છે (૫) માણસો લહેજતથી (ખુશીથી) શીખંડ ખાય છે. અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી રહે છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.

પાઠ ૪૭ મો. ખેડુત વિષે.

અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે. કારણ કે તું ખેતી કરે છે તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તુંજ જણાય છે. (૧) તુ કપાસ, ફળ, ફુલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે; તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે તેથી તું શરીરે જબરો બને છે અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નક્કી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે મારી પેઠે મહેનત કરશો તો જબરા, સંતોષી અને પારકાનું ભલું કરનારા થશો. (૪) કહેવત છે કે " ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નકૃષ્ટ ચાકરી, નિદાન ભીખ, એટલું ન આવડે તો દલાલી કે વૈદુ શીખ."

પાઠ ૫૩ મો. મધમાખી

હે ! મધમાખી. તું મહેનતુ છે, અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે. (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાનાં જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઇ શકે નહિ.) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે. અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચુસી લઈને તું મીણ બનાવે છે, તેથી (મધ અને મીણથી) ઘણાં કામ થાય છે અને તે ઘણોજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે, તેથી તારું જોઇને બધાં [illegible] માણસો આળસ છોડી દે છે. (૩) કીડી, કરોળીઆ અને [illegible]

વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ ભુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે.

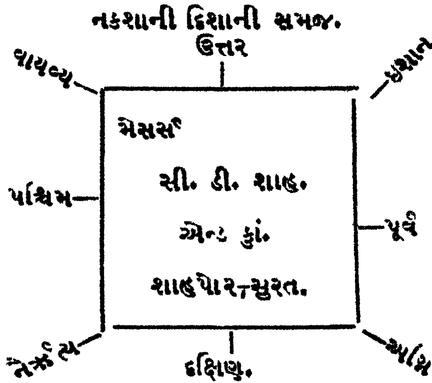
સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું

ભૂગોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? ઉ. ચાર. (સ. ૨) દિશાનાં નામ દો. ઉ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? ઉ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની દક્ષિણ (સ. ૫) સુરજ બીલકુલ ન દેખાય તો શા વડે દિશા પારખશો ? ઉ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. ઉ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને માટે બીજું સાધન છે ? ઉ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઇ દિશા જાણી શકાય ? ઉ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશાપ રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? ઉ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગા કઇ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઇ દિશામા આવે તે માલમ પડે છે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? ઉ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર; પગ તરફની દક્ષિણ; જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના–ચિત્રમાં નકશાની દિશા જુઓ. ખુણા—(પ્ર ૧) ખુણા કેટલા છે ? ઉ. ચાર. (પ્ર ૨) ખુણાના નામ દો. ઉ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન, (પ્ર. ૩) ખુણા

જાણવાની રીત બોલો. ઉ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય અને ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

નકશાની દિશાની સમજ.

રાજકીય ભૂગોળ.

મહેસુલી ખાતું—(પ્ર. ૧) મહેસુલીખાતું શું કામ કરે ? ઉ. જમીનની મહેસુલ ઉઘરાવી હિસાબ રાખે. (પ્ર. ૨.) ગામની મહેસુલ ઉઘરાવનારને શું કહે છે ? ઉ. તલાટી. (પ્ર. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ ? ઉ. મુખી. (પ્ર. ૪) તલાટી ને મુખીના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. મામલતદાર. (પ્ર. ૫) મામલતદાર માજીસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? ઉ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (પ્ર. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? ઉ. આસિસ્ટંટ કલેક્ટર કે કલેક્ટર (પ્ર. ૭) આસિસ્ટંટ કલેક્ટર કે ડેપ્યુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. કલેક્ટર. (પ્ર.

૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? ઉ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપાલ, કરિપલાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાંપર દેખરેખ રાખે છે. (પ્ર. ૯) કલેક્ટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? ઉ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટ. (પ્ર. ૧૦) કલેક્ટરને પોલિટિકલ એજંટ ક્યારે કહે ? ઉ. જ્યારે દેશી રાજ્યોનું કામકાજ કરે કે તપાસવા જાય ત્યારે.

પોલિસ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોલિસખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. જાનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (પ્ર. ૨) ગામડામાં પોલિસ અધિકારી કોણ છે ? ઉ. પોલિસ પટેલ (પ્ર. ૩) તાલુકાના પોલિસના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. ફોજદાર. (પ્ર ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? ઉ. ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર. (પ્ર. ૫) ફોજદાર અને ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(પ્ર. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (પ્ર. ૨) શહેરના લેણદેણના ઇન્સાફ કરનારા અધિકારીને શું કહે છે ? ફર્સ્ટ કે સેકન્ડ ક્લાસ સબ જજ. (પ્ર. ૩) તાલુકામા લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઇ કોર્ટ, છે ? અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? સેકંન્ડ ક્લાસ સબજજ કોર્ટ, અને તેના ઉપરીને સબજજ (મુનસફ) સાહેબ કહે છે. (પ્ર. ૪) શહેરમાં સબજજ કોર્ટ કેટલા ને કઇ છે ? ઉ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડક્લાસ (પ્ર. ૫) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે ને તે શું કામ કરે છે ? ઉ ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી બારે દાવા ચુકવે છે. (પ્ર. ૬) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા અધિકારી છે ? ઉ. સબજજો. (મુનસફો).

વૈદક ખાતું—(પ્ર. ૧) વૈદક ખાતું શું કામ કરે ? ઉ. માંદા માણસના ખાવજત કરે તથા તેમને દવા આપે. (પ્ર. ૨) મોટા

તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કાણુ હોય છે ? ઉ. હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટો. (પ્ર. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના ઉપરી કાણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? ઉ. સીવીલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

જાહેર બાંધકામ ખાતું—(પ્ર. ૧) જાહેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? ઉ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પુલો, સડકો વગેરે બાંધે છે, ને સમરાવે છે. (પ્ર. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કાણુ હોય છે ? ઉ. ઓવરસીઅર (પ્ર. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. એકઝિક્યુટિવ ઈજનેર.

કેળવણી ખાતું—(પ્ર. ૧) આસિસ્ટંટ માસ્તરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ, મહેતાજી (પ્ર. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કાણુ છે ? ઉ. ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર. (પ્ર. ૩) ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટરને મદદ કરનાર કાણુ ? ઉ. આસિ ડે. એ, ઇન્સ્પેકટરો અને તાલુકા માસ્તરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતુ—(પ્ર. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? ઉ. રસ્તા સાફ રાખવાનુ, દીવા સળગાવવાનું, સડકો પર પાણી છાંટવનું સુખાકારી સંભાળવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (પ્ર. ૨) મ્યુનિસિપલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે ? ઉ. જકાત, જાજરૂવેરો, ઘરવેરો; નળવેરો, વગેરેથી (પ્ર. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યાં હોય અને ક્યાં ન હોય ? ઉ. પાંચ હજાર કરતા વધારે વસ્તી હોય ત્યા મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (પ્ર. ૪) મ્યુનિસિપાલીટીનો કારભાર કાણુ ચલાવે છે, ઉ. સરકાર તરફથી નિમાયેલા ને પ્રજાએ ચુંટી કાઢેલા સભાસદો (પ્ર. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? ઉ. કમિશનર. (પ્ર. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કાણુ અને તેને મદદ કરવાને કાણુ

કોણ હોય છે ? ઉ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવાને કમિશનરો ચીફ ઓફિસર કે સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેકટરો ને કારકુનો વગેરે.

લોકલફંડ ખાતું—(પ્ર. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? ઉ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમરાવવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (પ્ર. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શી રીતે ચાલે છે ? ઉ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે તે પર દર રૂપીએ એક આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે તેમાંથી ચાલે છે (પ્ર. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? ઉ. લોકલબોર્ડ. (પ્ર. ૪) લોકલ ફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? ઉ. લોકલફંડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોસ્ટખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. કાગળો, બેગીચો, પારસલો તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઇ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (પ્ર. ૨) પોસ્ટ ઓફિસના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. પોસ્ટ માસ્તર (પ્ર. ૩) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે ? ઉ. ડેપ્યુટી પોસ્ટ માસ્તર. કારકુન, સિપાઇ, ટપાલી વગેરે.

પરચુરણ—ઉપર સિવાય તારખાતું. જંગલખાતું. સરવેખાતું એગ્રિકલ્ચરખાતું, આબકારીખાતું. કસ્ટમખાતું, નીમકખાતું. શીતળા ખાતું, રજીસ્ટરખાતું વગેરે ઘણાં ખાતાં છે.

સ્થાનિક પેદાશ—ગામ શહેર કે જિલ્લામાં મુખ્ય થતો પાક.

પરદેશ જતી ચીજો—જે વસ્તુ ઘણી પાકે તેને ગણવી.

પરદેશથી આવતી ચીજો—ગામ શહેર કે જિલ્લા પ્રમાણે ખાંડ, કાચ, કાપડ, ઇમારતી લાકડાં વગેરે આવતી ચીજોને ગણવી.

૪૩
વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ઘરોની હાર હોય તે.
મહોલ્લો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.
પરૂં—શહેરનો પાછળની વધેલો ભાગ.
ગામ—નાનાં નાનાં ઘણા ઘરની વસ્તી હોય તે.
કસ્બો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ. જેમાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે
માણસની વસ્તી હોય તે.
શહેર—માંગ મોટાં બજારો, છાબંધ અને કારબંધ ઘણાં ઘરો હોય તે.
તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના
તાબામાં હોય છે તે.
જિલ્લો—કલેકટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા
હોય છે તે.
બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ
વહાણ મારફતે આવ જા થતો હોય તે.
એજન્સિ—દેશી રાજાઓ મુલક કે જે પોલિટિકલ એજંટના તાબામાં
હોય છે તે.
પોલિટિકલ એજંટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર અધિકારી.
તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી તે.
બેટ—જેના ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.
પહાડ—ઘણા ઉંચા, ને લાંબા પહોળા ટેકરાથી થએલો હોય તે.
નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત કે સરોવરમાંથી નીકળી નીચી
જગાપર થઇ મોટી નદી કે દરીઆને મળે છે તે,
સમુદ્ર—ખારા પાણીના ભાગ કે જેમાં માલ લાવવા લઇ જવાના
વહાનો ફરે છે તે.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગ્યા.

હવા ખાવાનું ઠેકાણું—જે જગાપર સારી ને ખુલ્લી હવા હોય તે.

તિર્થ સ્થળ—(જાત્રાનાં ઠેકાણાં) કે જેનું મહાત્મ્ય દૂર સુધી જણાતું હોય, પુષ્કળ જાત્રાળુ જતા આવતા હોય તે જગ્યા.

(ડ્રિલ માટે સૂચના પહેલીના અર્થમાં જુઓ.)

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ.

સુચના—દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવી ખારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મુકેલા હતા ત્યાં મુકાવી દેવડાવવા.

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠી મોં તરફ લઇ ફેરવીને જમણો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો (૨) ડાબા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાનીવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા (૧) જમણા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા ૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. ૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ ઉપરથી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ, ૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછળી તરફ.

રમત ૧૯) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ ૨) હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.

રતમ ૨૦) બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું. ૧) બેઉ હાર ઉંચા. ૨) બેઉ હાથ પગના આંગળા આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વર	વટેમાર્ગુ	ભક્તિ	ધર્મશાળા	પૃથ્વી
બતાવ્યું	બાંધ્યું	ચંદ્રમા	સરજ્યાં	ચંદ્ર
ધ્યાન	રહ્યા	પ્રભુ	પર્વ	શ્રાવણ
વસ્ત્ર	ત્રાસ	ચૈત્ર	કાઢયો	દ્રાક્ષ
રસ્તે	મળ્યો	ચાલ્યાં	પિત્તળ	લક્કડ
દોસ્ત	ભાગ્યશાળી	કુક્કડ	સજ્જડ	પ્રેમ
ડાહ્યો	કહ્યું	પૂછ્યું	ત્રણે	મહીના
શ્રાદ્ધયો	વિદ્યા	મસ્તી	પુત્ર	શીખ્યો
વિદ્યાર્થી	ચઢ્યું	પહોંચાડયો	મારી	જક્કી
બન્યું	પ્રાણી	અજાણ્યું	સમજાવ્યું	ઉડ્યા
ફાળ્યો	પહોંચ્યું	માંડયું	આણ્યું	પસ્તાયો
શુદ્ધ	ઊઠ્યો	ફર્યો	પહોંચ્યો	ભીડયો
મુઠ્ઠી	વતન	અક્કલવાળું	મક્કર	કુમ્મા

પ્રમાણે	કર્યો	કિસ્સો	ઊપાડયો	દહ
મિત્ર	બોલ્યો	જાણ્યો	પાળ્યું	અણુ
શાન્ત	ભાંગ્યું	દોડયો	કાળ્યો	ક્લેશ
કદી	ભાંગ્યો	રામચંદ્રજી	આરામ	કૈલાશધ્યા
પ્રધાન	જંત્ર	દર્પણ	નિદ્રે	ઇચ્છા
ધર્યા	માર્યા	ગણકાર્યું	સર્વ	વળ્યું
મંગાવ્યા	ગુસ્સો	વિદ્યાર્થીઓ	મૂર્ખ	ભક્ત
ઇશ્વર	નાખ્યું	માર્યો	પસ્તાઈ	ગાર્ડ
કેળવ્યો	સ્ટેશન	સોંપ્યો	પાળ્યો	નચાડયો
ત્રીજાએ	જણાવ્યું	બ્રાહ્મણ	ફેંકયું	સાંભળ્યો
ચોકખું	જડયું	ગુમાવ્યુ	ઊંચકયો	ખુલ્લું
બગાડયું	ડર્યો	નિહાળ્યુ	હલાવ્યું	ભુખ્યા
હજામ્યું	વળ્યું	ઝાલ્યું	ભર્યા	ભક્તિ
રડ્યું ખડયું	અપકર્મી	આપકર્મી	પ્રાર્થના	તીર્થ
દુશ્મન	પરણાવ્યો	છાંડયું	મધ્યમાં	લશ્કર
ફેંકયો	ભેટયો	ચર્યો	ફુલાવ્યું	હંમેશાં
ભુલ્યો	ધ્રૂજતો	ધ્રૂજે	પાડેર્યો	સ્ત્રી
જડયો	પુષ્કળ	શરમાવ્યાં	સર્વ	પલ્લવ
સહાય	વનસ્પતિ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	માસ્તર
સ્લેટ	વિજયા	ભૂસી	વચ્ચે	શીખ્યો
મુકાવ્યું	કયારડા	વર્ગ	વાળ્યા	લખ્યુ
ઇશ્વરલાલ	બતાવ્યું	બંદોબસ્ત	ડાક્ટર	ખેડયું
લક્ષ્મણ	નિર્દય	છિદ્રા	સિક્કા	અત્તર
ઊગ્યું	શુદ્ધો	દહે	ઉત્તમ	આજ

કુક્કર	તત્કાળ	ઉદ્યોગ	વસ્તુ	પ્રીતિ
ટક્કી	નક્કર	સ્વાદ	છુરી	વત્તા
બાસ્તો	કરાવ્યાં	ગવૈયા	તિથિ	પખવાડીઆં
સરૈયા	નિશાન	અટકાવ્યાં	ઓસડવેસડ	શિકારી
અભાગીઉં	વિઆય	ગોધતો	રિસાળ	ઢોંગ
ભાગ્યે	પાટલુન	અનંત	નિરાધાર	ભૂલથાપ
ટપાટપ	પેંતરાં	બાહાદુરી	ગેંડીદડા	કુટુંબ
સોહામણી	અંગેઠી	ઢીંગલી	સહીઅરો	સંતાપ
વિવાહ	નિંદે	ખેંચતાણ	બળવંતા	ઝોડઝપટ
માછળીઉં	ધંતરમંતર	ભાંગીતૂટી	કચરોપૂંજો	હુંફાળા
સરનામું	શિસોટી	મિનિટ	સંદેશો	ઢીમણું
હેરકું	ઢિંચાળે	ફરજંદ	નીમણૂક	ચીતરામણ
હોશિયાર	ઢેકા	કિનારે	દાનત	ગોળમટોળ
ચટાપટા	શિખામણ	સંપત	ખૂબસુરત	અરદાસ
દુઃખ	ખડખડાટ	દુબળા	સંકટ	પારધી
શીંગડાં	જરદી	ધગધગતી	સિંહ	પિંજર
ટાંકણું	ઓચિંતી	રાજપાટ	પ્રમાણે	તડંગધુમ
ચઢાઉ	ઉપરાંત	સાહુકાર	નળાવડી	શેલો
ખંતીલા	અંગુઠીઆ	કુંકડું	જગપતિ	મહિમા
દિશા	કસરતશાળા	આથમણી	દક્ષિણ	વિશેષ
ખુરસી	નિચાણ	અધિકારી	હુંડી	સેકન્ડ
જંતુ	વિષે	કોથળો	કથરોટ	ચંબુ
તાંબાકુંડી	ટંકશાળ	તાંબુ	ચળકાટ	મજાગરાં
શિરોઈ	ઘાણી	લોઢા	ખુજળી	સુપડા

ઝીંઝવો	કુપેલ	મુંવાળા	તમાકુ	સુગંધ
પાંદડાં	સળંગ	સેંકડો	શાનડીઆ	મહીકાં
કબરાં	હળપુણી	કુસરી	સંતોષ	કૈવત
કેડ	સોંસ	અથાણું	ચટણી	ફુલ
પાકટ	વેંત	તાવડા	શિઆળવા	હિંસક
સફેદ	ધણિ	રક્ષણ	મધપુડો	ઈંડા
આળસુ	જીવડાં	ચીકટ	ભિખારી	ભિખાર
કાઠ	આંગળાં	નિશાળ	ખુણેખોચરે	નુકશાન
કાબરો	નીમકહલાલ	મુ વાળા	ભુસું	શરત
નાળબંધ	અડીઅલ	ગબેડું	બૂકે	પુછડી
સુરજ	સાંઠા	સબધી	ઠેકડા	ઉદ્દીગ

ડિક્ટેશન શિક્ષક.

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથાનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમ.નો	૦-૪-૦

ત્રિવેદી વાચનમાળા તથા કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧લા નો

"સુખગણિત શિક્ષક"

બાળવર્ગનો	૦-૧-૬	ત્રીજા ધો૦ નો	૦-૨-૬
પહેલા ધો૦ નો	૦-૧-૯	ચોથા ,,	૦-૪-૦
બીજા ,,	૦-૨-૦	પાંચમા ,,	૦-૪-૦

ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા.

ગુજરાતની	૦-૩-૦	મુબઈ ઇલાકાની	૦-૪-૬
હિંદુસ્તાનની	૦-૪-૦		